

ELIZABETH MARIE

BØKER

Gustav Indrebø – forskaren og stridsmannen

«Gustav Indrebø i arbeid og strid» er undertittelen på boka Kjell Venås har skrivne om denne trottige språkvetaren og stridige målmannen. Det er ikkje blitt ein vanlig biografi; det er verket minst like mye som mannen som blir gjennomgått og drøfta. Men dermed er boka også blitt ei faghistorie og ei innføring i fleire disiplinar innafor nordisk språkvitskap, og ho er blitt ein studie i yngre norsk språkhistorie. Boka er inndelt i eigne bolkar om norrønfilologen, historikaren, stadnamngranskaren, språkhistorikaren, målreisaren og mennesket.

På sine knappe 53 leveår nådde Indrebø (1889–1942) å skrive ei imponerende rad med vitenskaplege avhandlingar, og han var innoom fleire disiplinar. Utgangspunktet var norrøn filologi med ei handskriftstudie av Fagrskinna, eit omfattande nørrønt historieverk. Den studien blei ei lovande hovudoppgåve (uttgitt i 1917). Seinare gav han òg ut norrøne tekstar, først og fremst *Sverresaga* (1920) og *Gamalnorsk Homiliebok* (1931). På første arbeidsplassen sin, som arkivar ved Riksarkivet, fikk han utvikle erfaringane sine innafor faget historie, og han skreiv fleire historiske avhandlingar både i denne tida og seinare. I 1921 blei han tilsett som dosent i norrønt, men han fikk som særoppgåve å styrke det nyskipa Norsk stadnamnarkiv. Som professor i vestnorsk målføregranskning i Bergen frå 1930 skreiv han òg litt om dialektar, men det vitenskaplege livsverket hans blei i all hovudsak knytt

til stadnamngranskninga.

Innafor norsk stadnamngranskning har Indrebø gjort eit grunnleggjande arbeid. Han utarbeidde retningslinjer for innsamling av stadnamn og viste korleis materialet kan bearbeidas. Sjølv organiserte han også store innsamlingar av stadnamn. Doktorgradsarbeidet hans var *Innsjønamn i Oppland* (1924), elles skreiv han avhandlingar òg om elvenamn, fjellnamn, namn langs kysten og inndelingsnamn.

Det var sjølv sagt med grunnlag i det vitenskaplege arbeidet at Indrebø i 1923 blei utnemnt til å vere ein av dei to statlige namnekonseptantane. I denne

Av
Helge Sandøy

gjerninga kunne han stake ut mye av den offentlege politikken i stadnamnnormeringa her i landet. Oppgåva Indrebø såg for seg, var å slutføre oppnorskinga av namneverket i Norge. Boka *Norsk namneverk* (1927) gir programmet for dette intense arbeidet. Her gir han eit historisk utsyn over namnetradisjonen, og oppnorskinga blir sett på som slutføringa av den nasjonale gjenreisninga. Oppnorskingsiveren førte Indrebø ut i mang ein strid, mest om landsnamnet og noen bynamn. Heitaste striden stod om Nidaros/Trondhjem i 1927–31. Da skreiv Indrebø bok og laga ammunisjon.

Det var Indrebø som forma ut Førsegner um skrivemåten av stadnamn, som blei gitt med klg. res i 1933. Dei la opp til streng normering, og etter nynorsk rettskriving. Dei mange radikale namneendringane som kom på nye kart, provoserte ein del, og Indrebø blei vel gjort ansvarlig også for meir enn rett var. Men Indrebø gikk ikkje av vegen for strid sjølv heller. Hans eige program sette det kravet til han. Det er såleis forståelig at Venås har omtalt mye av namnekonseptantarbeidet under bolken om målreisaren.

Språkhistorikar

Eigentlig var kanskje Indrebø mest språkhistorikar. Største enkeltverket hans er *Norsk målsoga* (1951) – som to venner av han måtte legge siste handa på etter han var død. Boka er blitt eit standardverk i norsk språkhistorie. Indrebø arbeidde lenge med denne boka, og ei lita språkhistorie han gav ut i 1926 kan vi sjå på som ein forløpar. Han gjorde fleire nitide granskningar som grunnlag for den avsluttande syntesen. Ingen tvilar på grundigheita hos Indrebø. Men verket blei møtt med ein del innvendingar, som Venås refererer. Først og fremst blei boka kritisert for å vere gjennomsyra av målsynet åt forfattaren. Historiske personar blir vurdert utifrå krava Indrebø sette i målstriden i si eiga samtid. Velvillig legg Venås sjølv til: « Dette kan synast som ein veikskap som vi lyt slå oss til tols med, ut frå tanken at ein får ta det vonde med det gode. » (S. 175).

Venås går gjennom alle dei vitenskapelige verka åt Indrebø, og desse gjennomgangane gir oss god innsikt i sjølv disiplinane dei er henta frå, både i problemstillingar, metodar og materiale. Til saman blir dei òg ei forskingshistorie ettersom Venås plasserer avhandlingane inn i tida og fagtradisjonen. Dei mange stridane mellom Indrebø og Seip er f.eks. nyttig bakgrunnskunnskap når ein skal lese og forstå fleire av arbeida. Den gjennomgangen Venås har av avhandlingane, verkar lojal og saklig, men òg beundrande. Dessutan vurderer han dei stundom i lys av forskinga og situasjonen i dag, og dei kjem da òg godt ut. Som forskar heldt Indrebø ideala høgt, og han var redelig og open. Venås fortel f.eks. at han justerte synet sitt på opphavet åt namneforma «Norge» under dei harde taka han hadde med Seip.

Målsaka

Vegen var ikkje lang frå språkvitskapen til målsaka. I målstriden var angasjemanget hans sterkt, og både med- og motmennene var mange. I denne bolken av biografien kjem vi òg mennesket Gustav Indrebø litt nærare. Stribukk, ekstremist og einsynt er nok negative merkelappar vi lett henger på Indrebø. Venås har lagt vinn på å få fram at Indrebø var intellektuelt open, at han var tolerang og la stor vekt på samhald. Egenkapane hans blei sett mest på prøve i den lange striden om 38-rettskrivinga. Det blei beside basketak innafor målrørsla. Der stod Indrebø som høvdingen for i-målsflokket. I denne striden viste han liten vilje til kompromiss, og samhald med resten av målrørsla var ikkje første bodet lenger. Det er i denne tida vi finn grunnlaget for den fraksjonen som samlar seg om den såkalla Aasenlina. Det er merket åt Indrebø desse line-folka framleis prøver å halde høgt. Det brottet dei tok med Noregs Mållag i 1971 var bare ein nødvendig konsekvens som blei dratt altfor seint. Det store nederlaget var egentlig 38-rettskrivinga – som i-målsfolket trass i innbitt strid greidde å påverke. Indrebø hadde alt i 1936 truga med kløyving i målmannsflokken dersom ikkje i-målet fikk sin rett.

Dei fleste i målmannsflokken fann seg etter kvart i den nye rettskrivinga. Framgangen for nynorsken var ei viktigare sak for målrørsla enn striden mellom -a og -i. Før 1938 hadde i-målsfolka hevda at den nye rettskrivinga ville redusere oppslutninga om nynorsk. Men i staden kom eit stort ras med skolekretsar som gikk over til nynorsk og gjorde spådommen grundig til skamme. I-målsfolka prøvde å tolke bort dette resultatet, men Indrebø uttrykte likevel stor glede over det. Nynorsken i bruk var viktigast for han. Han begynte nå å mane til tolsemnd i målrørsla.

Strategien åt Indrebø for å få nynorsken utbreidd som bruksmål var at stats-

apparatet skulle gi rom for målet. Dermed ville resten av samfunnet komme etter. Indrebø såg visjonen om den nasjonale gjenreisinga i historisk perspektiv: like lagnadstungt som det var at riksmakta slutta å bruke norsk i mellomalderen, like viktig skulle det bli at staten gikk føre og tok nynorsken i bruk i vår tid. Mållova av 1930 og føresegnene om målbruk i staten (frå 1932) blei viktige strategiske delmål. Meir enn noen annan la Indrebø ned eit storarbeid i å presse på for å få lova etterlevd. Han var gjennom heile 30-talet den oppofrande drivkrafta i det praktiske arbeidet i Noregs Mållag, og energien blei i hovudsak brukt til å vakte på og å sende inn klagemål på lovbrott. Sjølv provoserte han endatil fram ei injuriersak mot seg i dette arbeidet. I dag ser vi sjølv sagt at Indrebø var altfor optimistisk når han trudde staten skulle begynne å etterleve sine egne lover.

Venås har gått grundig igjennom det Indrebø har skrivt og sagt, og han har lese aviser frå tida kring dei store stridane. Det blir derfor eit fyldig og inngående bilde av kva Indrebø gjorde og ikkje gjorde, meinte og ikkje meinte. Venås refererer lojalt og forstår velvillig. Men samtidig stoppar han ofte opp for å vurdere kritisk. Og sameleis gir han att omtalar og vurderingar andre har komme med, også i Indrebø's samtid. Målet for Venås i desse tilfella er å prøve å forstå Indrebø, og han drar støtt fram orsakande moment.

Indrebø er framstilt som idealist. Tittelen på boka, «For Noreg og Ivar Aasen», viser nok òg til det. Målsaka stod over alle andre spørsmål. Angasjemanget i venstrepolitikken og i religiøse samanhengar var òg knytt til kampen for nynorsken.

Det er ingen tvil om at Indrebø hadde ein lynande intelligens og eit pålitande minne. Holdningane viser òg at han var heilstøyt. Så konsekvent og uforsonlig verkar han at vi kan få ei kjensle av noe hardt. Men Venås finn òg fram til vare og menneskelige drag. Det beste er kanskje dei stadene der Venås avslører endring og utvikling i synsmåtene hans, eller påviser inkonsekvensar i argumentasjonen. Indrebø meinte f.eks. at målfolk ikkje skulle leggje seg borti spørsmål som gjaldt bokmålsrettskrivinga. Men sjølv gjorde han det rett som det var. (S. 207). I spørsmålet om obligatorisk opplæring i nynorsk i folkeskolen – ei sak som stadig var oppe i målrørsla i mellomkrigstida – gjorde han kuvending fleire gonger (s. 219). På s. 205 f.eks. viser Venås kor selektiv Indrebø somtid kunne vere i argumentasjonen. Når han i 1930 var opptatt av å diskutere om nynorsken var eit austlands- eller vestlandsmål, utelèt han språkdrag som ikkje høvde i framstillinga da – men som han sjølv var fullt klar over i andre samanhengar. Attom

slike «feil» ser vi i alle fall eit levande menneske.

Oftast når Venås drar fram negative sider, ser han dei i det formildande lyset frå dei høge ideala og det sterke angasjemanget som dreiv Indrebø. Hardaste dommen feller nok Venås over noen polemiske overtramp Indrebø gjorde i ein artikkel om «Kartverk og stadnamn» i 1932, der han tala om «Dialekt-zelotane» og tilla motstandarane fiendskap mot nynorsken som motiv. Venås avsluttar: «Men når ein står så sakleg sterkt som Indrebø gjer i denne artikkelen, skulle det ha vore uturvande å ta dette opp. Ein kan også tenkje ymist som ein ikkje plent vil leggje fram for alt folket.» (S. 213).

Indrebø skapte strid rundt seg. Han terga med vilje, og Venås kommenterer: «Noko må vi lempe oss for å ta omsyn til kjenslene åt andre om det skal bli verande her i verda». (S. 352). Dette gjaldt striden om bynamnet Bjørgvin, der Indrebø greidde å skape stort spektakel. Indrebø tok sjølvkritikk nett i den saka. I den oppsummerande bolken om mennesket Indrebø seier Venås: «At Indrebø var stri på meiningane sine, var eit krav rolla sette, men kørkje saka eller han sjølv ville ha tapt på at han somtid hadde vore noko meir viljug til å vedgå at også dei andre kunne ha noko å fara med.» (S. 353f.) At forfattaren øver slik kritikk, skaper tillit.

Venås har ikkje kjent Indrebø personlig. Han har derfor måtta bygge på skriftlige kjelder og omtalar frå andre. Derfor blir boka heller ikkje noen nærgående personstudie. Ein del psykologiske drøftingar kjem her og der, for Venås er opptatt av personlige eigenkapar. Men vi finn svært lite om det private livet åt Indrebø. Og korfor skulle vi ønskje det annleis? Det er den offentlige Indrebø som betyr noe for oss. Derfor set eg stor pris på ein slik saklig og faglig biografi. Med den avstanden Venås har kunna hatt, har ei slik form falle lettare. Han har kunna vore ein kritisk beundrar. Ingen lesar kan tvile på innleiingsorda åt Venås, at boka er «skrivne i djup vørdrnad». (S. 31).

Venås har lagt ned eit stort arbeid i kjeldestudium. Her er mye stoff samla, og det kan stundom bli vel mange detaljar som lesaren kanskje ikkje fullt ut ser gagnet i. Men boka er skrivne i ein ledig stil, og ho er fri for klisjéar. Derimot har Venås ikkje gått av vegen for å bruke heilnorske ord. Når han bruker dei, er det ikkje for å skape høgstemt stilklang, men fordi dei har eit presist innhald. Dei råkar svært godt. Det ligg ei skaparevne i slik språkføring. □

Kjell Venås: *For Noreg og Ivar Aasen. Gustav Indrebø i arbeid og strid.* Novus Forlag 1984. Kr 128,-.